

recenze výstavy Svatopluka Klimeše

Divocí sobi na Babí hoře

v Semilech, 21.4.-1.6. 2007

(fotografie interpretované ohněm, instalace, obrazy)

Dr. Jiří S. Melich

Propálená echa ticha - vyšlo v časopise ATELIÉR číslo 10, 17.5. 2007 str.4

V létě 2006 podnikl pražský malíř Svatopluk Klimeš svou v pořadí druhou cestu za polární kruh do odlehlých oblastí Švédska a Norska. Neokouzila ho jen severská příroda, ale především magický svět původních obyvatel Laponska, Sámů. Fotografoval a sbíral útržky jejich světa, po návratu je pak podrobil své tvůrčí reflexi a typické metodě a představil v projektu "Divocí sobi na Babí hoře". Instalace probíhá v prostorách nové budovy Státního okresního archivu v Semilech od 20.dubna.

Sámové obývají oblast za polárním kruhem, kterou dnes sdílejí Norsko, Švédsko, Finsko a Rusko (poloostrov Kola), největší počet jich žije v Norsku. Na mapě Evropy jsou čím dál viditelnější, politicky i kulturně. Hlavně v Norsku si v posledních desetiletích vymohli značnou autonomii, patří jim sámská média, mají své školy, hymnu a vlajku a dokonce svůj vlastní parlament. Nicméně cestovatel tu stále podléhá dojmu času a prostoru bez začátku a konce, někdy v rozpacích nad životem na pomezí mezi dobou kamennou a strukturálními fondy Evropské unie.

Klimešovy cesty na periferie evropské civilizace nejsou náhodné, snaží se jimi systematicky zachytit a poznávat kulturní a estetický prostor minulosti a současnosti. Nejde mu jen o inspiraci nebo popis etnokulturní reality, ale zmocňuje se v tvůrčím aktu přejatých materiálů a artefaktů i technik, aby je obohatil vlastním otiskem, a zároveň dal vyniknout jejich původnímu smyslu, ovšem nevyhnutelně posunutém v kontextu expozice. Expozice samotná tak není sterilním dokumentárním prostorem, vedle Klimešových typických kontextuálních hrátek a narážek zároveň zdařile zprostředkovává neopakovatelnou magičnost vzdáleného světa.

V Klimešově expozici části severské přírody jakoby ožívaly svým původním životem, dokonce i účelem. Při jeho severské cestě ho nesporně fascinovaly *sejty*, přírodní posvátná obětiště, kam Sámové pravidelně kladli (někde stále ještě kladou) své dary nebo oběti. *Sejty* bývají větší kameny, stromy či kusy dřeva neobvyklého tvaru poblíž významných míst: tábořišť, lovišť, rybářských zátok, jezer, vodopádů, často míst, která v Sámech vzbuzují intenzivní pocity a emoce nebo údiv nad samotným majestátem přírody. Sámové věří, že v nich nebo kolem nich přebývají nápomocné bytosti či božstva, které je nutné uctít v době lovu

nebo krize. Odtud mohli intenzívně komunikovat s nadpřirozenem: taková spirituálně nabitá místa hrála v sámských komunitách důležitou sociálně-náboženskou a jednotící funkci. (O *sejty* bylo nutné pravidelně pečovat - delší zanedbání by vedlo ke ztrátě štěstěny při lovu, k nemoci, v horším případě ke smrti.) Obětují se nejčastěji sobí parohy a parůžky nebo kosti sobů (tradičně všechny kosti soba, až do té nejmenší). Také sobí parůžky patří mezi artefakty semilské výstavy. Inspirován sámskými rytinami do kostí, Klimeš ozvláštnil posbírané parůžky (nejsem si jist, zda je neposbíral ze živých *sejtů*) kresbou, kterou vypálil a propálil rozžhaveným drátem.

V kombinaci přírodního materiálu a kresby propálením zde ožívá magičnost původního světa a dochází tak k zajímavému dialogu mezi tvůrcem a sámskou kulturou. V kresbě na parůžkách i v dalších kresbách a fotografiích se Klimešovi daří skloubit dokumentární realitu s její přirozenou abstrahovanou esencí. Takto estetizující přístup je totožný s tvůrčím záměrem umělce a jeho prizmatického vidění odhalované reality. Právě tato jednota esence primárního dokumentu a Klimešova estetického vidění dává jeho artefaktům nefalšovanou reflexivitu a sebevědomou výtvarnou čistotu výpovědi. Potenciální napětí mezi obsahem a formou nebere Klimeš příliš vážně - je tu i hodně prosté radosti ze hry s materiálem - nebrání se, když se sem tam mihne, jako ve všech jeho pracích, záblesk groteskna, absurdna či ironie. S tím souvisí i důraz na prostorovost výtvarného aktu – i když zdánlivě malířsky dvourozměrný, další rozměry jsou vždy nějak přítomny, často jako *sui generis* extenze artefaktu - i obyčejné propálení má *de facto* tři rozměry, nebo jako dodatečný akt performance v prostoru a čase (při vernisáži). Klimešův dialog se sámskou realitou je pozoruhodný tím, že může být viděn jako symetricky oboustranný a vzájemně se obohacující.

Dialog světoobčana & magický oheň

Klimeš zdánlivě pracuje s jednoduchou metaforou ohně, ale není simplicistní umělec – ani formou ani sdělením – je typicky *polyformní*, ba dokonce *multimediální*, jak se mohou přesvědčit i návštěvníci dubnové vernisáže. Mimo jiné si do instalace našly cestu v přednesu Bohdany Buckové na vernisáži pověsti a *joiky*, které jsou tradiční součástí sámské kultury. Tento originální severský žánr se v posledních letech v podání sámských a quasisámských interpretů jako Wimme Safari, Mari Boine či skupina Adjagas prosadil na evropské (i světové) hudební scéně, i když mnohdy ve stylizované formě. *Joik* ve své původní podobě většinou nepoužívá instrumentace (kromě bubnů) a spoléhá na expresivní vokální projev (často je to hluboký hrdelní zpěv) s působivou spirituální rezonancí. Je pro něj typický

melancholický vibrující hlas, zdobená melodická linka klouže, houpe se a minimalisticky opakuje.

Tématicky i narativní koncepcí některých výtvarných objektů má Klimeš k *joiku* blízko. Od evropské tradice se *joik* liší přinejmenším v tom, že není o někom či o něčem, ale přímo představuje osobu, zvíře, věc, neodmyslitelné jsou metafory a personifikace. Sámové neříkají *joikovat* o někom /o něčem, ale *joikovat* někoho / něco. (Každý Sám vlastní svůj *joik*, právě tak jako vlastní své jméno. Je ovšem pravda, i pro znalce sámského světa je někdy obtížné rozeznat „zvířecí“ *joik* od „osobního“, pro animistické Sámy rozdíl mezi lidmi, zvířaty a objekty krajiny není zdaleka tak výrazný jako pro Evropany. Všechno v přírodě má svou duši: člověk a zvířata, vítr, kameny, i počasí... Mystérium zde není ve vztahu člověka a božských bytostí, ale v magickém splynutí člověka s okolním přírodním světem.

V Klimešově výtvarné výpovědi se do značné míry odráží i styl *joiku*. Sámský způsob vyprávění příběhu je velmi individualizovaný (pro nezasevěné někdy komický), v jednom příběhu se současně odehrává několik volně souvisejících příběhů, jedna odbočka od původní linie vede k další, atd., všechny v jedinečné časoprostorové zkratce. Zatímco moderní evropská píseň obvykle mívá začátek, prostřední část a konec, *joik* začíná někde uprostřed a právě tak zčistajasna končí. (*Joik* se nepohybuje lineárně, ale v jakémsi přerušovaném, ne-eukleidovském nesymetrickém kruhu.). Přednes *joiku* není nikdy stejný, je plný intonačních odstínů, emocionálních efektů a různých zdánlivě nesmyslných citoslovců – všechny tyto prvky mají svůj specifický význam. Je ho těžké zaznamenat, protože stejný *joik* se mění podle nálady interpreta. Pro tuto schopnost evokovat vlastnosti specifického člověka, místo a čas bývá *joik*, nikoli neprávem, označován jako „hudební krajinomalba“, právě tak jako Klimešova instalace představuje kontextuální „multimediální krajinomalbu“.

Na tomto místě si je možné všimnout i dalších styčných bodů sámského světa a Klimešova výtvarného poselství, z nichž mnohé provázejí už jeho předchozí dílo: kontrasty prostoru a světla, důraz na symboliku přírodního světa, ohněm perforované ticho krajiny nebo schopnost zachytit a zarámovat individuální prostor v nadčasové zkratce. V jeho „sámské“ instalaci je čas-bezčasí poskládán v prostoru, v němž malá a velká dramata Severu zdánlivě nemají jiný smysl kromě toho, že se odehrála. A navíc - v kontextu své prezentace mají svou magickou až mýtotvornou estetickou hodnotu. K poznání smyslu sámského světa a bytostí ho osídlujících však nepomůže návštěvníkovi výstavy ani kongeniální Klimešův překlad: takový svět je mu natolik vzdálený, že by potřeboval „dvojitý překlad“, tak jak o něm hovoří Clifford Geertz. Jeden k vyjasnění vztahů uvnitř sámské kultury a druhý k pochopení celého psychokulturního kontextu překládaného světa. Není ale podstatou smyslu umění ponechat na

divákovi třebas i oba „překlady“ – podle toho, jaké interpretace je sám schopen, či jakou si sám zvolí...?

Klimeš tak pokračuje na rozhraní vizuální poezie a vizuální prózy (sjednocených magií ohně a propalování) v systematickém hledání a nacházení evropské dimenze ve svém díle. Jak nedávno poznamenal jeden kunsthistorik zabývající se Klimešovým dílem, v jeho „příbězích existují lidé, krajiny a místa, nikoli hranice.“ Klimešovy kosmopolitní tendence (viz například jeho nedávná newyorská témata) tak nespočívají v pouhém výběru zeměpisných míst, ale v citlivé reflexi našeho multikulturního světa, která se stává výtvarným svědomím moderního inteligentního světoobčana.

Dovětek: Možná, že je zde na místě příklad kratšího *joiku* (mohl by sloužit jako doprovod Klimešova obrazu *Christin, nar. 27.6.84 v Gällivare v zemi Sápmi (Laponsko)*):

Joattka bývala velká

Ellen je též při těle

boubelatá silná

kolem Ginosu zvoní

stádo pruhovaných sobů

všechno je Tvoje

jen ne Ellen z Joattky

Poznámky: Recenzentův překlad ze sbírky sámské poezie v angličtině. *Joattka* je oblast v Laponsku, *Ellen* dívčí jméno, *Ginos* osada v *Joattce*. V *joiku* nejmenovaná třetí osoba je sámský muž, který má (a není jediný) zálsusk na *Ellen*, šance ale nevelké. Značnou část významového kontextu je nemožné přeložit, protože sámská poezie má slova, která nemají evropské ekvivalenty (např. mnoho slov pro soby různého druhu a zbarvení, mnohá z těchto slov odkazují v sámském kontextu k vlastnostem lidí (např. Sámové jsou z tohoto *joiku* schopni poznat, jaká je *Ellen*, odkud je jeden či dva její nápadníci, atd.).

© Dr. Jiří S. Melich, Montreal